

Internetgebruikers genereren data die behoeftes achterhalen met als doel uitsluitend voor hen relevante informatie aan te bieden. Het gevaar is dat ze dan in een filterbubbel komen. Kunnen media-installaties in de openbare ruimte in de stad hier iets aan doen? En zo ja, hoe?

Data voor discussie

Installaties in de stad als interventie

De komst van het internet ging gepaard met de euforie dat het de publieke sfeer van Habermas zou kunnen doen herleven (Schäfer 2011). Informatie zou gedemocratiseerd worden en iedereen zou vrijelijk en op gelijke voet van gedachten kunnen wisselen. Het internet was ‘publiek’ in de ware zin van het woord. De opkomst van de sociale media deed hier nog een schepje bovenop en voegde leven en persoonlijkheid toe aan de online participatiecultuur. Consumenten waren producenten geworden en konden in toenemende mate hun persoonlijke content gemakkelijk en wijd verspreiden. Snel werd echter duidelijk dat we als gebruikers van deze platforms centraal staan in hun verdienmodel.

De data die wij op deze platforms genereren worden gebruikt voor de verkoop aan adverteerders, maar ook ter ‘bevordering’ van de gebruikerservaring. Oftewel, er wordt met deze

data geprobeerd voorkeuren en behoeftes te achterhalen met het doel enkel de voor jou relevante informatie aan te bieden. Dit brengt het risico met zich mee dat we alleen nog geconfronteerd worden met informatiestromen die gebaseerd zijn op ons eigen wereldbeeld.

We komen terecht in *echo chambers* en *information cocoons* (Sunstein 2001) of, zoals Eli Pariser het enkele jaren later duidde, *filter bubbles* (Pariser 2011). Volgens critici van deze trend draagt dit bij tot een nieuwe verzuiling van de maatschappij. Voor een gezonde democratie, wordt er beargumenteerd, hebben we zowel kennismaking met verschillende opinies en perspectieven nodig als gemeenschappelijke referentiepunten (Couldry et al. 2014) van waaruit we met elkaar in gesprek kunnen.

Bozdag (2017) alsmede Helberger et al. (2016) hebben recentelijk onderzocht hoe technologie ontworpen kan worden om de filterbubbel door te prikken en daarmee juist de democratie te bevorderen. Het uitgangspunt is dat algoritmen niet neutraal of objectief zijn – ze dragen bepaalde waarden uit die te herleiden zijn tot hun (menselijk) ontwerp. Het is dus mogelijk ze zo te ontwerpen dat mensen juist actief in aanraking komen met andere visies en perspectieven dan die welke ze zelf aanhangen.

Ontwerpen voor debat in de stad

De stad is de plek bij uitstek om hiermee creatief te experimenteren. Zo zet het internationale kunstenaarsnetwerk *Connecting Cities* zich al een aantal jaren in voor het ontwerpen van media-installaties als interventies in de stedelijke ruimte tijdens festivals en ook losse evenementen. In hun programma *Visible City*, bijvoorbeeld, ontwierpen kunstenaars installaties die op interactieve en soms speelse wijze bij konden dragen aan het zichtbaar en dus bespreekbaar

maken van de stromen van onzichtbare data in onze openbare ruimte. Zoals deze projecten laten zien kan de stad als een mediaruimte benaderd worden – niet alleen voor smart-cityprojecten en commerciële doeleinden, maar ook voor kunst en kritische geluiden.¹

Na eerdere oproepen voor artistieke content en een kritische curatie van de grote, publieke schermen in de stad ter bevordering van democratie en reflectie in plaats van de dominantie van commercie en reclame (Struppek 2006) zijn er diverse kunstprojecten die de unieke eigenschappen van in de stad gesitueerde urban screens of juist tijdelijke installaties als interventies gebruiken voor debat binnen en over de publieke ruimte. Hier kunnen ze een breed en divers publiek bereiken en dat blootstellen aan nieuwe ideeën. Juist in de stad vinden toevallige ontdekkingen of ontmoetingen plaats (Foth et al. 2016; Zuckerman 2011), in een openbare ruimte waarbinnen we (relatief) vrijelijk kunnen navigeren en waar we in contact kunnen komen met ideeën en onderwerpen die je zelf mogelijk niet zou selecteren of zelfs

maar zou kennen.² Uiteraard is ook de stad verdeeld in territoria en kleinere publieke ruimtes waar verschillende sociale groepen zich in grotere concentraties bevinden. Dit is echter niet te vergelijken met de bubbels die online gecreëerd worden en waar we ons vaak niet bewust van zijn. Juist locatiegebaseerde mediatechnologieën maken het mogelijk om hiermee te spelen in de ruimte zelf. Zo kunnen de tweets van Jesse Klaver van GroenLinks in Amsterdam-Noord in tuindorp Nieuwendam, waar de pvv in de recente verkiezingen het grootst werd, op publieke schermen worden getoond, en die van Geert Wilders in Zuidoost, het stadsdeel waar GroenLinks het grootst werd.

Het RealiteitBureau op locatie in Kampala, Uganda.
Foto: Het RealiteitBureau

Deze twee principes – de inzet van technologie en artistiek ontwerp om de rol van data te ondervragen, en de stad als mediale ruimte voor het vormgeven van dit publieke debat – werden onlangs meegenomen door het Utrechtse Medialab *SETUP*, dat in samenwerking met de twee onderzoeksgroepen [urban interfaces] en The Datafied Society van de Universiteit Utrecht in februari 2017 een ontwerpuiting organiseerde voor ontwerpers en data-kunstenaars. Dit initiatief werd gefinancierd door de faculteit Geesteswetenschappen van de universiteit ter bevordering van de samenwerking tussen wetenschap en het bredere publiek, en bracht de onderwerpen van media, kunst en performance in de stad en vraagstukken rondom de rol van data in het publieke domein samen. De opdracht: ontwikkel een concept voor een kunstinstallatie die de democratie bevordert door bij te dragen aan het doorbreken van filterbubbels. Specifiek: ontwerp deze voor de publieke ruimte in de stad.³

Twee projecten die centraal stonden in deze hackathon, *Het RealiteitBureau* en *De RealiteitMachine*, leverden elk een bijdrage aan het denken over de impact van filterbubbels in het publieke debat, en specifiek rondom de Tweede Kamerverkiezingen. Het eerste, *Het RealiteitBureau*, deed dit door na te denken over het verbinden van publieken en het tweede, *De RealiteitMachine*, ging in op het vraagstuk van autonomie.

Het RealiteitBureau: het verbinden van publieken

Een groepje studenten van de HKU richtte *Het RealiteitBureau* op tijdens hun tijdelijke verblijf in Oeganda in 2016.⁴ Voor vertrek protesteerde hun omgeving hevig. Levensgevaarlijk, met Boko Haram en Al-Shabaab in de buurt. En wat heb je in Afrika te zoeken tussen de kleihutten? Bij aankomst bleek dit denkbeeld niet overeen te komen met de realiteit. Andersom bleek het Oegandese beeld van Nederland net zo eenzijdig. Nederland werd gezien als een plek waar iedereen rijk en gelukkig is. *Het RealiteitBureau* wil die eenzijdigheid doorbreken. Met een draagbaar ‘bureau’ proberen de studenten door middel van Q&A mensen op afstand met elkaar te verbinden. De deelnemers krijgen een simpele vraag, zoals:

‘Als jij iemand uit Nederland/Oeganda iets zou mogen vragen, wat zou je dan vragen?’ Deze vragen en antwoorden worden opgenomen en letterlijk getransporteerd naar het andere land. Het resultaat is een groeiende database van vragen en antwoorden uit twee verschillende werelddelen.

Het RealiteitBureau doet een belangrijke interventie door verschillende ‘bubbels’ met elkaar in dialoog te brengen. Meer nog creëert het een platform, in de vorm van een database, die als ruimte functioneert voor verschillende opinies en visies. Belangrijk is dat er in dit experiment expliciet gestuurd wordt op dialoog, er zijn vragen en antwoorden. In het hierboven besproken project is er niet alleen sprake van *serendipity* maar ook van een *dialogische confrontatie*. Installaties in de publieke ruimte kunnen zo filterbubbels in beweging brengen.

De RealiteitMachine: data als bouwstenen

Een andere groep ging aan de slag met de *RealiteitMachine*. Het concept hiervan was gericht op het aantonen van de maakbaarheid van argumentatie op basis van data. De installatie nodigt uit tot het selecteren van data ter ondersteuning van stellingen, meningen die niet per definitie van jouzelf zijn. De data die Stemmingmakerij verzamelde (stemmingmakerij.net), moeten worden geselecteerd om de stellingen van de kieswijzer (home.stemwijzer.nl) mee te onderbouwen of ontkrachten, afhankelijk van de opdracht. Deze willekeurigheid van ‘onderbouw’ of ‘ontkracht’ – een bekende opdracht uit het onderwijs – nodigt uit om *out of the box* te denken en door het creatieve proces van het bouwen van argumentatie te realiseren hoe letterlijk relatief de betekenis van data is en hoe ondergeschikt aan aannames en opinies die er al zijn.

Belangrijk is dat via participatie de kracht van de selectie van algoritme naar de voorgrond komt. Het vraagstuk van autonomie staat hier centraal. In de wetenschappelijke literatuur wordt er dan ook een onderscheid gemaakt tussen *self-selected personalization* en *pre-selected personalization* (Zuiderveen Borgesius et al. 2016). In het eerste geval kiest iemand er zelf bewust voor om alleen in aanraking te komen met gelijkgestemden. In het tweede geval kiest niet de gebruiker maar het systeem aan welke

content iemand wordt blootgesteld. In het project werd een pleidooi gehouden voor het leren via doen. Dit schiet voorbij aan enkel transparantie – waar vaak voor gepleit wordt met betrekking tot algoritmes – want het nodigt ook uit tot begrip. Het levert op deze manier een kleine, maar waardevolle bijdrage aan digitale geletterdheid.

Conclusie

Wat duidelijk werd bij de ontwikkeling van deze designconcepten was dat, zoals Peter-Paul Verbeek (2014) al heeft gesteld, de technologie – en wat ons betreft ook de architectuur – van de stad **moreel geladen is**. Er zijn ethische vragen aan verbonden over dwang (zie ook Helberger et al. 2016), maar in de stad kiest de toeschouwer expliciet of hij zich wel of niet wil engageren met de installatie. Dit staat in schril contrast met de onzichtbare toe-eigening van data door bedrijven en overheid, en ook met de beperkte keuze op online platforms. Wat beide projecten suggereren is dat het zichtbaar maken van de aanwezigheid van bubbels bij kan dragen aan het aannemen van een actieve rol als burger binnen de processen van zowel bericht-, als betekenisgeving en hoe beide ‘maakbaar’ en dus veranderbaar zijn. Misschien relevanter dan het confronteren en doorprikken van bubbels zodat ze zullen uiteenspatten, is het in beweging brengen van de massa van bubbels – het ‘schuim’ binnen de stedelijke, publieke ruimte. Botsende bubbels maken nieuwe bubbels. Maar bubbels an sich zijn niet het probleem. Als ze maar transparant zijn en in beweging blijven. ●

Het RealiteitBureau op locatie in Amsterdam.
Foto: Het RealiteitBureau

Literatuur

- Bozdag, E. (2017) 'How do we break the filter bubble, and design for democracy?' In: *Open Democracy*. (www.opendemocracy.net/wfd/engin-bozdag/how-do-we-break-filter-bubble-and-design-for-democracy)
- Couldry, N. en J. Turow (2014) 'Advertising, big data, and the clearance of the public realm: marketers' new approaches to the content subsidy'. In: *International Journal of Communication*, vol. 8, 1710–1726.
- Foth, M. (et al.) (2016) 'Citizens breaking out of filter bubbles: urban screens as civic media'. In: *Proceedings of the International Symposium on Pervasive Displays*, 140–147.
- Helberger, N., K. Karppinen en L. D'Acunto (2016) 'Exposure diversity as a design principle for recommender systems'. In: *Information, Communication and Society*. (DOI: 10.1080/1369118X.2016.1271900)
- Pariser, E. (2011) *The filter bubble: what the Internet is hiding from you*. New York, NY: Penguin Press.
- Schäfer, M. (2011) *Bastard culture*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Struppek, M. (2006) 'Urban screens: the urbane potential of public screens for interaction'. In: *Intelligent Agent*, vol. 6, nr. 2. (www.intelligentagent.com/archive/Vol6_No2_interactive_city_struppek.htm)
- Sunstein, C. (2001) *Republic.com*. Princeton: Princeton University Press.
- Sunstein, C. (2017) *#Republic: divided democracy in the age of social media*. Princeton: Princeton University Press.
- Verbeek, P.-P. (2014) *Op de vleugels van Icarus: hoe techniek en moraal met elkaar meebewegen*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Zuckerman, E. (2011) 'CHI keynote: desperately seeking serendipity'. (www.ethanzuckerman.com/blog/2011/05/12/chi-keynote-desperately-seeking-serendipity/#sthash.o1hUQ9yA.dpuf)
- Zuiderveen Borgesius, F. (et al.) (2016) 'Should we worry about filter bubbles?' In: *Internet Policy Review*, vol. 5, nr. 1. (policyreview.info/articles/analysis/should-we-worry-about-filter-bubbles)

Noten

- 1 Zie www.connectingcities.net
- 2 Sunstein (2017) pleit voor het ontwerp van 'an architecture of serendipity'.
- 3 Voor meer over deze onderzoeksgroepen, zie www.urbaninterfaces.net – inclusief een blogpost over de design-hackathon van deelnemer Paul Schmidt – en datafiedsociety.wp.hum.uu.nl
- 4 Zie www.realiteitbureau.nl